“कक्षा ‘छ’ को हाम्रो नेपाली किताबमा प्रयुक्त उखान र टुक्काको अध्ययन”

कृष्णकुमारी तिम्सिना

परीक्षा क्रमाङ्क : २१४०२२३

क्याम्पस रोल नं. : २३८

त्रि.वि.द.न. : ६-१-२०६-११४-९८

शैक्षिक वर्ष : २०६५/०६६

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली
भाषाशिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको
नेपा. शि. ५९८ पाठ्यांश पूरा गर्ने
प्रयोजनका निम्ति प्रस्तुत

शोधपत्र

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली शिक्षण विभाग
सुन्दरहरैँचा, मोरङ

२०७३

सिफारिसपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत **"कक्षा 'छ' को नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त उखान र टुक्काको अध्ययन"** शीर्षकको शोधपत्र शोधार्थी कृष्णकुमारी तिम्सिनाले मेरो निर्देशन र सुपरिवेक्षणमा मिहिनेत र लगनशीलता साथ तयार पार्नु भएको हो । यस शोधकार्यबाट म पूर्णतः सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७३/   /

मेघनारायण श्रेष्ठ
उपप्राध्यापक
शोधनिर्देशक
सुकुना बहुमखी क्याम्पस
नेपाली शिक्षा विभाग
सुन्दरहरैँचा, मोरङ

स्वीकृतिपत्र

मिति : २०७३/ /

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभाग सुकुना बहुमुखी क्याम्पसका छात्रा कृष्णकुमारी तिम्सिनाले तयार गर्नुभएको **"कक्षा 'छ' को नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त उखान र टुक्काको अध्ययन"** शीर्षकको शोधपत्र शिक्षा स्नातकोत्तर तह, नेपाली विषयको निम्ति उपयुक्त भएकोले स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति		**दस्तखत**
१. अमृतप्रसाद आचार्य	नेपाली विभागीय प्रमुख	....
२. मेघनारायण श्रेष्ठ	शोधनिर्देशक	....
३.		....

मिति : २०७३/ /

कृतज्ञता ज्ञापन

शोधपत्र तयार पार्नु आफैँमा जटिल र महत्त्वपूर्ण कार्य हो । उक्त कार्यसँगसँगै गर्नका निम्ति गहन चिन्तन, मनन्, अध्ययन र लगनशीलताको आवश्यकता पर्छ । यस शोधपत्र लेखनका क्रममा श्रद्धेय गुरूवर्गहरूको आवश्यक सल्लाह, सुझाव र सहयोग तथा मित्रहरूको निरन्तरको सहयोगले यो शोधपत्र तयार पारिएको छ ।

यस शोधपत्र लेखनको प्रारम्भदेखि आफ्नो व्यस्तताका बाबजुद यस स्वरूपमा ल्याउन अभिच्छिन्न रूपमा सल्लाह, सुझाव र कुशल निर्देशन गर्नुहुने शोधनिर्देशक श्रद्धेय गुरू उ.प्रा. मेघनारायण श्रेष्ठज्यूलाई हार्दिक कृज्ञाताज्ञापन गर्दछु । यसैगरी शोधप्रस्ताव शीर्षक चयन, शोधपत्र लेखनकै क्रममा आवश्यक सल्लाह, सुझाव र प्रेरणा दिनुहुने नेपाली विभाग प्रमुख उ.प्रा. अमृतप्रसाद आचार्य लगायत विभागका सम्पूर्ण गुरूहरूको उच्च कदर गर्दै हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

यसै गरी मेरो शैक्षिक उन्नयनका निम्ति हरेक क्षणमा उपयुक्त सल्लाह सुझाव, हौसला र रचनात्मक सुझाव साथै निर्देशन दिएर शैक्षिक यात्राको यो तहसम्म पुऱ्याउनु हुने मेरा आदारणीय बुबा ऋषिलाल तिम्सिना, आमा गंगादेवी तिम्सिना र परिवारका सदस्यप्रति सदा अनुग्राही रहनेछु । शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा आवश्यक सल्लाह सहित उचित वातावरण निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने दिदी लक्ष्मी आचार्य र भिनाजु गणेश आचार्यलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

यस शोधपत्र लेखनको क्रममा हरेक अन्योलग्रस्त परिस्थितिमा आवश्यक सल्लाह, सुझाव र सहयोग पुऱ्याउनुहुने मेरा मित्रहरू सावित्रा सुवेदी, लक्ष्मी रेग्मी (सुवेदी), तारा पराजुली र राधिका सुवेदीप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

अन्त्यमा यो शोधपत्रका सकारात्मक पक्षहरू श्रद्धेय गुरूवर्गहरू र मित्रहरूको सल्लाह, सुझाव र अभिच्छिन्न सहयोगका उपज हो । यसका कमजोरीहरू आफ्नै भएका स्वीकार गर्दछु । त्यसैगरी यो प्रतिवेदन लेखन कार्यमा कम्प्युटर टङ्कण गरी सहयोग गर्ने धर्मेन्द्र दुलाललाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

शोधसार

प्रस्तुत शोधकार्यको शीर्षक कक्षा 'छ' को नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त उखान र टुक्काको अध्ययन रहेको छ । यस शोधकार्यको उद्देश्य छ को नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त उखान र टुक्कको पहिचान गर्नु, छनोट र स्तरणको विवेचना गर्नु र कमजोरीहरु पहिचान गरी सुधारका लागि सुझाव दिनु रहेको छ ।

यस शोधकार्यमा परिच्छेद एकमा अध्ययनको पृष्ठभूमि, समस्याको कथन, अध्ययनको उद्देश्यहरू, अनुसन्धानात्मक प्रश्न, अध्ययनको महत्त्व, अध्ययनको परिसीमा प्रस्तुत गरिएको छ । परिच्छेद दुई अन्तर्गत सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरवलोकन, सम्बन्धित साहित्यको पुनरवलोकन, अध्ययनको लागि पुनरवलोकन उपादेयता र सैद्धान्तिक अवधारणामक ढाँचाको बारेमा उल्लेख गरिएको छ । परिच्छेद तीनमा अध्ययनको ढाँचा र विधि, जनसङ्ख्या नमुना र नमुना छनोटको रणनीति तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रियाको बारेमा प्रस्तुत गरिएको छ । परिच्छेद चारमा नतिजाको व्याख्या र विश्लेषण र परिच्छेद पाँचमा निष्कर्ष र सुझाव प्रस्तुत गरिएको छ ।

चौथो परिच्छेदमा उखान टुक्काको वितरण अन्तर्गत पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट उखान टुक्काहरूको पाठगत अध्ययन, पाठगत रूपमा कक्षा 'छ' हाम्रो नेपाली किताबमा समावेश गरिएका उखान टुक्काहरूको वितरण, तालिकीकरण गरी विश्लेषण प्रस्तुत गरिएको छ । छनोट र स्तरणका आधरमा निर्दिष्ट उखान टुक्काको समीक्षा अन्तर्गत स्तरण र छनोट, कक्षा 'छ' को नेपाली पाठ्यपुस्तकका उखान टुक्काहरूको छनोट र निष्कर्ष दिइएको छ ।

पाँचौ परिच्छेदमा निष्कर्ष र सुझावहरू अन्तर्गत निष्कर्षमा उखान टुक्का अध्ययनका क्रममा पाइएका सबल पक्ष, सुधार गर्नुपर्ने पक्ष, सुझाव, शैक्षणिक प्रयोजन र भावी शोधका लागि सम्भावित शीर्षकहरू समेत दिइएको छ । यी भावी शोध शीर्षकहरू इच्छुक भावी अनुसन्धानकर्ताहरूलाई उपयोगी हुनेछ । साथै यसै अध्ययनको अन्त्यमा सन्दर्भ ग्रन्थसूची राखिएको छ ।

विषयसूची

पेज नं.

प्रतिबद्धता पत्र क

सिफारिस पत्र ख

स्वीकृति पत्र ग शोधसार

घ

कृतज्ञताज्ञापन ङ

विषय सूची च

तालिका सूची झ

सङ्क्षिप्त शब्दको पूरा रुप ञ

परिच्छेद एक : परिचय

१.१ पृष्ठभूमि १

१.२ समस्याको कथन ३

१.३ शोधको उद्देश्य ३

१.४ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू ४

१.५ अध्ययनको महत्त्व ४

१.६ अध्ययनको परिसीमा ४

१.७ पारिभाषिक तथा प्राविधिक शब्दहरु ५

दोस्रो परिच्छेद : उखान टुक्काको पुनरवलोकन र अवधारणात्मक ढाँचा

२.१ सैद्धान्तिक सहित्यको पुनरवलोकन ६

    २.१.१ भाषा पाठ्यक्रमको परिचय ६

    २.१.२ भाषा पाठ्यपुस्तकको परिचय ९

    २.१.३ भाषा पाठ्यपुस्तकको परिभाषा ९

२.१.४ उखानको परिचय ११
२.१.५ उखानका विशेषता १२
२.१.६ उखानको वर्गीकरणको आधार १६
२.१.७ नेपाली उखानको वर्गीकरण २०
२.२ टुक्काको सैद्धान्तिक परिचय २८
२.२.१ टुक्काको परिचय २८
२.२.२ टुक्काको परिभाषा २९
२.२.३ नेपाली टुक्काको वर्गीकरण ३० २.२.४
नेपाली टुक्काको विशेषता ३१
२.२.५ उखान र टुक्कामा भिन्नता ३२
२.२.६ निष्कर्ष ३४
२.३ सम्बन्धित साहित्यको पुनरवलोकन ३४
२.४ उखान टुक्काको उपदेयता ३७
२.५ सैद्धान्तिक/अवधारणात्मक ढाँचा ३८

परिच्छेद : तीन अध्ययनको विधि र प्रक्रिया

३.१ अध्ययनको ढाँचा र विधि ३९
३.२ जनसंख्या, नमुना र नमुना छनोट रणनीति ३९
३.३ अध्ययनको क्षेत्र ३९
३.४ तथ्याङ्क सङ्कलनका साधन र तरिका ३९
३.५ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया ३९
३.६ तथ्याङ्क व्याख्या र विश्लेषण प्रक्रिया ४०

परिच्छेद चार : नतिजाको ब्याख्या एवम् विश्लेषण

४.१ पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट उखान टुक्काहरूको पाठगत अध्ययन ४१
४.२ पाठगत रूपमा कक्षा 'छ' को नेपाली पाठ्यपुस्तकमा राखिएका उखान टुक्काहरूको विवरण ४२
४.२.१ गुरू (कविता) ४२
४.२.२ युक्तिसामु शक्ति टिक्दैन ४३

४.२.३ सामाजिक मेलमिलाप ४५
४.२.४ भविष्यको योजना ४६
४.२.५ साहित्यकार भवानी भिक्षु ४७
४.२.६ खोला ४७
४.२.७ 'साने र ठूले' ४८
४.२.८ 'कृषिमलको प्रयोग ४९
४.२.९ दाजुलाई बहिनीको चिठी ४९
४.२.१० युमादेवीको अवतरण ५०
४.२.११ सम्पत्तिभन्दा शिक्षा ठूलो (वादविवाद) ५१
४.२.१२ स्वाभिमानी मुख ५२
४.२.१३ युधिष्ठिरको परीक्षा ५२
४.२.१४ लुइ पास्चर ५३
४.२.१५ वातावरणको रक्षा ५४
४.२.१६ राष्ट्रिय विभूति शङ्खधर शाख्वा ५४
४.२.१७ मानिस नै देवता ५५
४.२.१८ कलाको महत्त्व ५६
४.२.१९ प्रधानाध्यापकलाई निवेदन ५७
४.२.२० श्रीकृष्णको पराक्रम ५७
४.३ छनोट र स्तरणका आधारमा उखान टुक्को समीक्षा ५९
४.३.१ छनोट ५९
४.३.२ स्तरण ५९
४.३.३ कक्षा ६ हाम्रो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट उखान टुक्काको स्तरण ६१
४.४ प्राप्ति तथा सारांश ६२

परिच्छेद पाँच : निष्कर्ष र सुझाव

५.१ निष्कर्ष ६४
५.२ सुझावहरू ६५

५.२.१ नीतिगत तह ६५
५.२.२ अभ्यास तह ६६
५.२.३ अनुसन्धान तह ६६

सन्दर्भसामग्री सूची

तालिका सूची

तालिका नं.	पृष्ठ
१. कक्षा 'छ' मा प्रयुक्त उखानटुक्काहरू	४२
२. गुरू कवितामा प्रयुक्त उखानटुक्काहरू	४३
३. युक्तिसामु शक्ति टिक्दैनमा प्रयुक्त उखान टुक्काहरू	४४
४. समाजिक मेलमिलापमा प्रयुक्त उखान टुक्काहरू	४५
५. भविष्यको योजना (संवाद)मा प्रयुक्त उखानटुक्काहरू	४६
६. साहित्यकार भवानी भिक्षुमा प्रयुक्त उखान टुक्काहरू	४७
७. खोला कवितामा प्रयुक्त उखानटुक्काहरू	४८
८. साने र ठूले कथामा प्रयुक्त उखान टुक्काहरु	४८
९. दाजुलाई बहिनीको चिठी पाठमा प्रयुक्त उखान टुक्काहरु	४९
१०. युमादेवीको अवतरण कथामा प्रयुक्त उखान टुक्काहरु	५०
११. सम्पतिभन्दा शिक्षा ठुलो पाठमा प्रयुक्त उखान टुक्काहरु	५१
१२. स्वाभिमानी मुख कवितामा प्रयुक्त उखान टुक्का	५२
१३. युधिष्ठिरको परीक्षामा प्रयुक्त उखान टुक्काहरू	५३
१४. लुइ पास्चरमा प्रयुक्त उखान टुक्काहरू	५३
१५. वातावरणको रक्षामा प्रयुक्त उखान टुक्काहरू	५४
१६. राष्ट्रिय विभूति शङ्खधर शाख्वामा प्रयुक्त उखान टुक्काहरू	५५
१७. मानिस नै देवता कथामा प्रयुक्त उखान टुक्काहरू	५६
१८. कलाको महत्त्व प्रवन्धमा प्रयुक्त उखान/टुक्काहरू	५७
१९. श्रीकृष्णको पराक्रम कथामा प्रयुक्त उखान टुक्काहरू	५८

सङ्क्षिप्तरूप सूची

सङ्क्षिप्त सूची	पूर्ण रूप
उ.प्रा.	उपप्राध्यापक
नेपा.शि.	नेपाली शिक्षा
त्रि. वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
क्र.सं.	क्रम सङ्ख्या
नं.	नम्बर
पृ.	पृष्ठ
नि.मा.वि.	निम्न माध्यमकि विद्यालय